

jik a szövegben: „A félrecsúszott tetejű szennyvizes aknából elégedetten mászik elő illegális ellenőrző útjáról a macska, s mint mindig, most is ugyanaz a hold kölcsönöz neki költői többletet.” Vagy, s ez a részlet már a *Pavorkából* való: „Esti szél – tekint-sük úgy ezt, mint könnyed helymeghatározást.” Az elbeszélés pedig így fejeződik – pontosabban: rekesztődik – be: „A spulni tekeredik tovább.” Az elbeszélés lezárhatatlansága ez? Lehetséges, főleg, ha már említett szövegek szándékos-erőszakos lezárására gondolunk: az elbeszélő egyszerűen kibújik az elbeszélésből, indítja gépkocsiját, s már semmi köze a történethez. A *Sutting ezredes tündöklése* még kerek történet, „mint a telihold”. A *Bolond utazást* már erőszakosan szakítja félbe az elbeszélő halála. Marad a fekete doboz. Az elbeszélés csődje?

A kérdés szándékoltan ellentmondásos. Mészöly legújabb kötetében éppen az elbeszélés sokféleségéről győzi meg olvasóit: a történetközpontú, a történetet mellőző, kiiktató, a csupán beszélgetésre redukálódó, az ars poetica kérdéseket felvető, olykor önmagával ironizáló stb. elbeszéléslehetőségekről. Emiatt szinte lehetetlen (s fölösleges is) összefoglalni, uniformizálni jelen prózaalkotásait: a meszőlyi prózaművészet variációgazdagságát kell felismerni bennük.

HARKAI VASS Éva

SZÍNHÁZ

KOMÁMASSZONY, HOL A STUKKER?

A zárt helyiségből sziget lett.

Ez az előadást díszlet- és jelmeztervezőként is jegyző rendező, Csiszár Imre (Budapest) legmeghökkenőbb és egyben leglényegesebb újítása Görgey Gábor kétrészes komédiájának újvidéki felújításában. Annyira szokatlan ez a színhelycsere – ha jól tudom, eddig kivétel nélkül szabaddíszletben játszották a darabot –, hogy semmiképpen sem lehet csak egy futó ötlet. Sokkal több ennél, olyannyira, hogy ebben kell keresni az előadás értelmezésének kulcsát.

Tehetünk-e egyenlőséget egy ablak nélküli szoba és egy sziget közé? Részben igen, mert mind a kettő izolált, önmagában létező lélettér, világ, részben azonban nem, mert hogy mi van odakint, kívül a zárt helyiségen, azt nem tudjuk, esetleg feltételezhetjük, elképzelhetjük – lehet teljes sötétség, amelyből botorkálva-tapogatózva-araszolgatva tudnánk kijutni a fénybe, a világosra, de lehet vakító fényesség is, ami hasonlóképpen elbizonytalanít, elvakít, mint a vaksötét –, hogy mi van a sziget körül, azt viszont tudjuk: tenger, víz, végenincs, ismeretlen kéklő víztömeg, ami reménykeltő (a kék a remény színjelképe), de végtelenségével, parttalan tágasságával mégis inkább talán bizonytalanságot jelent.

Görgey Gábor: Komámasszony, hol a stukker? – Újvidéki Színház. Rendező, díszlet- és jelmeztervező: Csiszár Imre (Budapest). Színészek: Soltis Lajos (Cuki az alvilágból), Fejes György (A Méltóságos), Bicskei István (K. Müller), Banka János (Kiss, az intellektuel) és Venczel Valentin (Márton, a vidéki).

Ha tudjuk, hogy Görgey Gábor komédiája lényegében tételekben fogalmazott példabeszéd a mindenkori hatalomról, amely attól függetlenül, hogy ki gyakorolja, melyik osztály, réteg képviselőjének kezében van a félelmet keltő stukkert, elsősorban, csak és minél teljesebb mértékben önmaga, a hatalom kíván lenni, és a hatalom mindenkori kiszolgáltottjairól meg kiszolgálóiról, melybe mint egy mértani képletbe újabb s újabb adatokat helyettesíthetünk, akkor mind a szoba, ahogy az írói utasításban olvasható, mind pedig a sziget, amit az újívédei színpadon láthatunk, nem önmagában érdekes, hanem azoknak a tényezőknél a függvényeként, amelyeket egy-egy felújítás közönsége a saját élettapasztalatai alapján behelyettesít. Vagyis: a díszlet a néző fantáziájában nyeri el igazi értelmét, telítődik étellel, lesz valós – szoba vagy sziget, ilyen vagy olyan, reménykeltő vagy reménytelen közegetől körülfogva. Ha egy adott közönség úgy érzi, gondolja, a zárt helyiségen túl töksötét van, amelyből semerre, sehová nem vezet út, vagy éppen fényes, eszményi boldogság honol, csak ki kell oda jutni, esetleg úgy véli, az, hogy a szigetet körülfogó tengerben ragadozó halak várnak arra, aki a vízbe merészkedik, vagy netán éppen könnyen, veszélytelenül át lehet úszni a kék víztömegben, s el lehet jutni a megnyugvást, boldogságot adó, biztonságos világba, bármilyen változatot is képzel el a színházi előadás közönsége vagy minden néző külön, az mindig a saját valóságos helyzetével azonos. A néző saját helyzetét vagy vágyait helyettesíti be az előtte levő színpadképbe, valós helyzete vagy kívánsága szerint értelmezi a szobán vagy a szigeten túli világot, lehetőségét.

Csakhogy ez bármennyire is elfogadhatóan hangzik, bármennyire is ideális a közönség ilyen fokú szellemi aktivitása, az előadás nem elégedhet meg a lehetőség formális felkínálásával, hanem sugallnia kell, hogy mi van a zárt színhelyen túl, vagy legalább jeleznie kell, hogy mi lehet, mi közül választhat a néző, s akkor majd ő eldönti, saját élettapasztalata alapján, mit képzel a szobán kívülre vagy a szigeten túlra.

És itt, ezen a ponton érzem problematikusnak az újívédei előadást, de mindenképp előtt magát a darabot. Úgy tetszik, színhelyként a sziget csak egy ötlet, amely nem funkcionál kellően és teljes mértékben, lehetőségei szerint. De nem is funkcionálhat, ha azok, akik a szigeten vannak – Cuki az alvilágból, A Méltóságos, K. Müller, az őspoltron, Kiss, az intellektuel s Márton, a vidéki – saját elképzelésüket a szigeten túli világról velünk nem közlik. (A szoba sem funkcionálna!) Azt látjuk, hogy félnek a stukkert tartó soros hatalomgyakorlótól, s ha mód adódik, élnek a lehetőséggel, hogy kézbe vegyék a veszélyes szerszámot, hogy átvegyék a hatalmat – kivéve K. Müllert, aki örökkön-örökké csak kiszolgálni tud és akar, fél a hatalom lenni, de készségesen, sőt talán élvezettel dörgölőzik hozzá, szekundál neki –, s arról is értesülünk, hogy szeretnének kijutni a zárt világból, de erre nem azért vágnak, mert ott kint, a szigetet közrefogó vizen túl van, lehet az a bizonyos vágyott, boldog világ, közösség, társadalom, hanem azért, hogy szabaduljanak a kényelmetlen és veszélyes helyzetből, amely számukra akár tragikusan is végződhet. Vagyis ebben a darabban csak a bent létezik, s nincs vele szemben a kint is, és ily módon csak egy tétje van a játéknak s a helyzetnek: megszerezni a stukkert, átvenni a hatalmat. A valahová való vágyakozás egyszerűen nincs benne a darabban. Görgeyt ez láthatóan nem is érdekelte, ő megelegedett azzal, hogy teremtett egy veszélyhelyzetet, amelybe öt különféle osztály vagy réteg képviselője van bezárva, és közülük négy bizonyos időre meg is szerzi a hatalmat, s közben jel-

lemsztriptízt mutat be, sajnos, nem azonos részletességgel, nem ugyanolyan formában. Mert az öt szereplőből talán négy annyira tételszerű, kimondottan csak általános vonásokkal rendelkezik, hogy mindig, attól függetlenül, hogy hatalmon levő-e vagy kiszolgáltatót-e, a már ismert tulajdonságait, arcát mutatja. A kétrészes komédia első fele, amelyben Cukinak, az alvilági alaknak a kezében van a stukker, valóban a dráma expozíciójának tekinthető. Megismerkedünk a szereplőkkel, megmutatkoznak osztályt, réteget képviselő jellemző tulajdonságaik, felfogásuk, s ehhez szinte semmi új vonás nem járul később, a második részben sem. Még K. Müller, a könyökvédős, a kishivatalnok, a nyárspolgár, a hatalom örök szolgája esetében sem, bár ő mégis mindig másnak látszik, talán azért, mert mindenkinek, aki hatalomra jut, másként tud benyulni. A darab négy szereplőjét jobban, pontosabban jellemzi K. Müller, mint ők maguk.

A *Komámasszony, hol a stukker?* a magyar dramaturgia utóbbi évtizedeinek, negyedszázadának kétségtelenül egyik ismertebb, fontos műve, amit lehet s kell is játszani, az újidékiek választása is jogos, igazolt – noha még igazoltabb lenne, ha az alaphelyzetten kívül a részleteket is a pillanatnyi politikai helyzetünkre történő ráismerés jellemezné –, ugyanakkor az sem kétségtelen, hogy ha jobban megkaparjuk, a tetszetős felszínt, látjuk, alatta nem a legjobb a matéria. Egy szempontból azonban az ősbemutató óta változott szöveg kétségtelenül érdekesebb, vonzóbb lett. Azzal, hogy az író utójátékkal toldotta meg a történetet – ebben a „lesminkelt” színészek civilben folytatják a darabbeli stukkerjátékot –, a hatalomért folyó harc kilép a színház falai közül az életbe, nemcsak játék, hanem a legvéresebb mindennapi valóság. Sokat nyer, oxigénnel, vérral telítődik. Vagy talán éppen az utójáték felmutatta civil valóság van a szigetet körülfogó kék vízen túl? Mintha a kék tengert jelző vásznak, függönyök eltűnése – valóban eltűnnek vagy csak utólag képzelem így, értelmet keresve a részmegoldásoknak s az egésznek? – utalna arra, hogy a szigeten túl a mi valóságunk van. Ha ez igaz, ha így értelmezhető az előadás, akkor még inkább sajnálhatjuk, hogy a komédia szerepvázlatait nem sikerült itteni emberi s rétegbeli magatartásmoделlek szerint felismerhetővé tenni, közelebb hozni a mi világunkhoz. Ehhez nyilván alaposabb ismeretekre lenne szükség, mint amit egy vendégrendező néhány hét alatt szerezhet. Esetleg a színészek lehettek volna a rendezés segítségére. Ezt saját hasznukra is teheték volna, mert nem kellett volna megelégedniük azzal, hogy magatartásbeli közhelyeket, sztereotípiákat mutassanak fel, tegyenek úgy-ahogy életszerűvé. Hogy a szerepek bizonyos módosítása nem lett volna felesleges, arra egyfelől figyelmeztet, hogy A Méltóságos ilyen változatban itt szinte ismeretlen, Cuki, Kiss és Márton előfordul lokális – jugoszláviai magyar – változatban. Nehéz megállapítani, hogy az alakok egyénítésének hiánya a rendező vagy a társulat tagjainak hibája; hogy nincs, az viszont tény. Holott a hatalomra vergődött, tudatlan alvilági figura manapság elég gyakori, a szölamokat hangoztató, minden helyzetet készségesen megideologizáló, kiszolgáló hajlamú, lényegében gyáva és kisszerű értelmiségi sem éppen ismeretlen, akárcsak az operettek helyett újabban inkább a muskátlizenével, a lakodalmas rockkal fertőzött népfí figurája. A Méltóságost nyilván az egykori középirtokos manírokat használó békebeli úr helyettesíthetné – legalább egy-egy ráismerést engedő gesztus erejéig. Az egy az egyben átvehető szereplője Görgey komédiájának – K. Müller.

A fentiekből már az is kiderül, hogy a színészek, Soltis Lajos (Cuki), Banka János (Kiss), Fejes György (A Méltóságos) s részben Venczel Valentin (Márton, a vidéki)

a sablonok pontos körvonalazásán túl egyénítésre nemigen vállalkoztak, vállalkozhatnak. Ez alól némileg Venczel kivétel, talán mert erre szerepe több alkalmat kínál. Az előadás nagy, csodálatos jellemtanulmányt kiteljesítő színészi alakítása Bicskei István K. Müllerje. Magatartás – inkább talán magatartásnélküliség –, megannyi apró gesztusból, hangszínből, kifejező, pontos arcjátékvillanásból épített, gerinctelen ősgyáva, nyálkás csúszómászó, amőbaként változó, de saját hasznára rókaként ravasz, ezerarcú s mégis saját arc nélküli, emberformájú nem-ember, aki sok-sok társával együtt lehetővé tette itt és másutt, egykor és mindig a hatalom megfélemlítő stukkerjátékát, a különféle hatalmak létezését. Kétségbe ejt, de miatta érdemes volt műsorra tűzni a darabot, s megéri többször megnézni a különben is szórakoztató előadást.

GEROLD László

TELEVÍZIÓ

GYERE VELEM A MITOLÓGIÁBA

Őszintén megvallom, nem vagyok elragadtatva a televízióban látott Ladik-happeningől. Többet vártam? Mást vártam? Mindenesetre homogénebb és tartalmasabb műsort, a címből következően pedig, mondjuk, egy Ladik Katalin-i passiójátékot. Legalábbis erre készültem. Sőt, nemrégiben új kötetét, a *Küzetés* című válogatást szerkesztve úgy éreztem, felkészülten ülhetek a készülék elé. Még a műfajjal szembeni fenntartásaimat is igyekeztem félretenni, szinte szuggeráltam önmagamnak: ez ezúttal nem lehet rögtönzés, a képi fogalmazás nem nyomja el a nyelvi síkot, az öncélúság helyett a tartalom függvényeként jelenik meg majd a látvány. Várakozásomat végül is csak az első nyolc-tíz perc elégítette ki. A további majd ötven már nem.

Jól indul a műsor. A költőt látjuk, és halljuk a verset: „Gyere velem a mitológiába, / amely rólam szól s ettől kockázatos. / Androgin vagyok; hazug. Tehát őszinte. / Csakis önmagamról adok információt, / s mivel ez mindenkit érdekel – közügy. / Az önkínzás eredménye vagyok, az önszereléme.” Tehát máris a jó és a rossz apokaliptikus, Ladik Katalin költészetére oly jellemző küzdelmének kellős közepén vagyunk. S addig élvezem az adást, amíg a költő verseit mondja, és vall önmagáról. Eszembe is jut azonnal az újvidéki Ifjúsági Tribün egyik legutóbbi, ha jól emlékszem, november végi estje, amelyen siri csöndben hallgattuk a költő a Magyar Rádió mikrofonja előtt tett vallomásának hangszalagját, s amelyben Ladik szinte félelmetes őszinteséggel beszélt önmagáról. Ott ült a terem közepén, talpig feketében, hátrakötött kézzel és bekötött szemmel, előtte pedig a magnó és az elmaradhatatlan fehér esernyő (a „hattyú”). Miután kiszabadították a kezét, bekapcsolta a készüléket. Előbb gyerekkoráról mesélt, majd magánéletéről, végül költészetéről. Közben kudarcairól, önpusztító gyötrelmeiről, látomásairól. Kinjairól és keserveiről, és a költészetben megtalált, boldogító feloldódásairól. Még ma is végigszalad a hideg a hátamon, ha hallom visszacsengeni Újvidéki Televízió. 1988. XII. 8. Alkotóműhely. Ladik Katalin műsora. Forgatókönyv: Erlauer Csaba. Rendező: Zoran Maširević.